

УДК 330.341.1 : 334.75

*Л.В. ЛЕВКОВСЬКА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

В умовах світової фінансової та економічної кризи, яка найбільше вразила Україну, необхідними є розробка та реалізація комплексу заходів щодо прискороного переходу національної економіки на інноваційну модель розвитку. Це дасть змогу відновити втрачений інноваційний потенціал та закласти основу економічного зростання на принципово новій інтелектуальній та матеріально-технічній основі.

Однією з можливостей поєднання інтелектуальних, фінансових та матеріальних ресурсів для здійснення економічного і технологічного підйому є функціонування регіональних та галузевих кластерів.

Кластери допомагають заповнити порожнечу між бізнесом, дослідженнями й ресурсами, таким чином швидше видаючи знання на ринок. Успішні кластери пропагують інтенсивну конкуренцію одночасно зі співробітництвом, зокрема збільшують продуктивність, залучають інвестиції, пропагують дослідження, підсилюють промислову базу, розробляють спеціальні продукти і послуги та стають основою для розвитку навичок [1, с. 10].

Вперше на термін *кластер* звернув увагу А. Маршал [2], що, розглядаючи особливості промислових регіонів, відзначив тенденцію до концентрації спеціалізованих компаній у таких регіонах. Але автором кластерного підходу в економіці вважають М. Портера, який в теорії національної та місцевої конкурентоспроможності [3] визначив, що найбільш конкурентоспроможні транснаціональні компанії не розташовані безсистемно в різних країнах, а мають тенденцію концентруватися в одній державі, а в деяких випадках – в одному регіоні країни. Пізніше М. Портер дав широківідоме визначення кластера: "Кластер, або промислова група, – це

група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямів діяльності й взаємодоповнюють один одного" [4, с. 258].

Концепція кластерів має неоднакові значення в різних країнах і дослідників. Дослідженню нових форм виробничих систем та їх ролі у прискоренні розвитку економіки країни і регіонів присвячені роботи визнаних українських учених С. Соколенко, Ю. Бажала, М. Войнаренко, С. Колодинського [5–8].

Так, на думку С. Соколенко – президента МФСР України, для української економіки "кластери створюють унікальну підставу для розвитку інноваційної діяльності, підвищення продуктивності та рентабельності сектору малих і середніх підприємств.

Кластери – істинне дитя глобалізації, підвищення ролі регіонів, створюють основу для притоку іноземних інвестицій, навчання широкого кола підприємців й міцного розвитку малого й середнього підприємництва, підвищення гнучкості та мобільності компаній, створення широкого спектру мережевих структур. Кластери одночасно виступають і як форми, в рамках яких ведеться діалог між діловими, урядовими, науковими колами про шляхи розвитку конкурентних переваг в межах міста, провінції, штату, країни й навіть на наднаціональному рівні" [9, с. 21].

Найважливішим показником діяльності кластерів є їх висока конкурентоспроможність на світовому ринку. Кластери можуть впливати на конкурентоспроможність у трьох напрямках.

Напрямок 1. Кластери підвищують продуктивність фірм і галузей за рахунок:

- ефективної спеціалізації / поділу праці;
- появи більше вимогливих споживачів;
- економії масштабу, наприклад, при покупці сировини або проведенні спільних маркетингових досліджень;
- доступу до технологій, постачальників, кваліфікованої робочої сили, інформації, бізнес-послуг та ін.;
- удосконалення логістичних ланцюжків, а також співробітництва й навчання (покращення) кластера;
- поліпшення інфраструктури професійних, фінансових та інших послуг.

Напрямок 2. Кластери створюють можливості для інноваційного й виробничого зростання:

- створюють канали для ефективного співробітництва потенційно нових ресурсів для інновацій;
- забезпечують раннє визначення й прогнозування технологічних тенденцій;
- формують середовище, яке сприяє появі комбінацій раніше не існуючих кваліфікацій (здатностей);
- утворюють сприятливі передумови для розподілу ризиків.

Напрямок 3. Кластери стимулюють і полегшують формування нового бізнесу, що підтримує інноваційний розширення кластера:

- використання венчурного капіталу й розвиток компаній, що швидко зростають;
- зв'язок усередині кластера сприяє появі взаємодоповнюючих навичок, технологій, субсидій, що дає змогу брати участь у більших угодах, де індивідуальні компанії не конкурентоспроможні;
- підтримка появи нових учасників;
- зміцнення соціальних та інших неформальних зв'язків, що сприяють появі нових ідей і бізнесу;
- більші інформаційні потоки всередині кластера.

Тому кластерний розвиток країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Крім того, кластери являють собою комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкурентну боротьбу в інших. У країнах-членах ЄС кластеризація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів та держави. Наприклад, економіка Фінляндії повністю кластеризована і в ній виділено 9 кластерів, а економіка Нідерландів розбита на 20 мегакластерів, на основі функціонування яких визначені пріоритети інноваційної політики держави. У Данії функціонує 29 кластерів, в яких беруть участь 40 відсотків усіх підприємств країни, які забезпечують 60 відсотків експорту, та розробляється концепція кластеризації. В Австрії діють транскордонні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, активізувались зв'язки з Францією та Великобританією. Розроблена політика стимулювання розвитку зв'язків між дослідними інститутами та промисловим сектором, знижені регуляторні бар'єри в інноваційних програмах, формуються центри конкурентоспроможності. У Німеччині створено помислові кластери, а в Словенії прийнято стратегію зростання конкурентоспроможності промисловості та розроблено програму національного розвитку кластерів. У Росії використовується кластерний підхід при розробці регіональних стратегій розвитку, зокрема процеси кластеризації спостерігаються в багатьох її регіонах. В Україні в цілому сформовано законодавство, яким визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств та наявні передумови для формування нових виробничих систем (кластерів) у різних сферах господарської діяльності, однак не сформульовано поняття *кластера*, не визначено види та заходи щодо його створення.

У регіонах України сфера розвитку кластерів у період з 1998 по 2007 роки суттєво розширилась, сформовано об'єднання організацій та підприємств у Хмельницьку, Луцьку, Львові, Житомирі, Івано-Франківську, Рівне, Херсоні, Севастополі та інших містах. У більшості регіонів держави проведені кластерні дослідження і запроваджуються сучасні ефективні форми об'єднаних суб'єктів господарювання. Для України кластеризація є одним із шляхів розбудови економіки та підтримки її на належному рівні в системі світових господарських відносин.

Отже, проблема полягає в тому, щоб шляхом структурної перебудови виробництва забезпечити координацію діяльності всіх ланок технологічного ланцюга і залучити великі фінансові ресурси з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави, а також внутрішні й іноземні інвестиції, створити нові підприємства, сприяти інноваційному розвитку.

Аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання попри зростаючий інтерес до нових виробничих систем та здійснену низку заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності України та її окремих регіонів, свідчить, що кількість кластерів збільшується повільно. Це обумовлено низкою факторів:

- відсутністю достатнього інформаційного забезпечення створення та функціонування кластерів;
- недостатньою зацікавленістю малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи;
- невеликим досвідом функціонування кластерів;
- відсутністю інвесторів у зв'язку з інвестиційною непривабливістю регіонів.

Сьогодні лише невелика кількість підприємств в Україні проходять або пройшли стадію неформальної кластеризації. Проте тільки усвідомлене створення кластерів дасть змогу повною мірою використати та забезпечити конкурентні переваги їх.

Альтернативою кластерного розвитку може бути створення інтегрованих корпоративних структур без об'єднання в кластери, зокрема таких, як асоціація, корпорація, консорціум, концерн. Позитивним є те, що внаслідок консолідації капіталів великим компаніям належить провідна роль у забезпеченні науково-технічного прогресу, вдосконаленні продукції та технологій. Великі підприємства мають перевагу у формуванні багатогалузевих моделей, які дозволяють якнайкраще реалізувати науково-технічні, виробничі, збутові можливості та забезпечити найрізноманітніші потреби ринку. Водночас відсутність конкуренції всередині інтегрованої структури, несамостійність і, як наслідок, відсутність зацікавленості з боку окремих її членів є недоліками діяльності такої структури. Кластеризація підсилює позитивні сторони альтернативного підходу і сприяє подоланню недоліків, забезпечуючи конкурентоспроможність економіки регіонів та держави. Крім того, кластери можуть об'єднувати як підприємства й установи регіонів, так і різних країн для підвищення ефективності їх діяльності, виробництва праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновацій, сприяння формуванню нових підприємств з урахуванням їх вигідного географічного розташування та нових робочих місць. Кластери дозволяють більш гнучко реагувати на зміну умов ведення підприємницької діяльності.

Діяльність національних інноваційних кластерів здійснюватиметься за відповідними стратегічними пріоритетними інноваційними напрямками шляхом створення та забезпечення функціонування єдиного інформаційного простору учасників; розроблення та реалізації науково-технічних, інноваційних та інвестиційних проектів; створення нових видів продукції, здійснення заходів щодо їх комерціалізації.

Інноваційний кластер – цілісна система підприємств і організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає весь інноваційний ланцюжок – від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва й дистрибуції готової продукції.

Інноваційний кластер формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення процесу трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв'язків між усіма його учасниками. Виникнення таких кластерів – закономірний процес при наявності спільної наукової й виробничої бази.

Стимулювання формування інноваційних кластерів є необхідною складовою регіональної економічної політики. При цьому важливі такі основні фактори, як удосконалення системи утворення і професійна підготовка, створення можливостей для інновацій, поліпшення інституціонального середовища й системи поширення знань і технологій.

Отже, створення кластерів сприятиме зростанню продуктивності та інноваційній активності підприємств, які входять до їх складу, а також підвищенню інтенсивності розвитку малого і середнього підприємництва, активізації залучення інвестицій, забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів розміщення кластерів, що в остаточному підсумку дозволить збільшити кількість робочих місць, заробітну плату, надходження до бюджетів усіх рівнів, стійкість і конкурентоспроможність економіки регіонів.

Однак важливо розуміти, що кластери, як і будь-яка інша приваблива ідея, можуть принести результати тільки тоді, коли вони відповідають більш широкому контексту стратегій економічного розвитку.

Література

1. *Посібник з кластерного розвитку*. – К., 2006. – 37 с.
2. *Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3-х т.* – М., 1993. – Т. 1. – С. 176–189.
3. *Портер М. Конкуренція / Пер. с англ.* – М.: Издательский дом "Вильямс", 2002. – 496 с.
4. *Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / Пер. с англ.* – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
5. *Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры.* – К.: Колос, 2002. – 546 с.
6. *Нові виробничі системи і прискорений розвиток регіонів // Матеріали Міжнар. економ. форуму, 16.11.2001 р.* – К.: Логос, 2002. – 197 с.
7. *Перспективи інноваційного розвитку України: Зб. наук. праць.* – К.: Альтрепрес, 2002. – 240 с.
8. *Колодинский С.Б. Рационализация кластерных структур инновационного развития региона // Материалы IX Междунар. науч.-практ. конф. "Актуальные вопросы инновационной деятельности".* – Симферополь, 2004. – С. 68–71.
9. *Соколенко С.И. О кластеризации в странах ОЧИС // Деловой вестник.* – 2007. – № 12(163). – С. 21.